

“Biyoetik Kurulu Yapısı ile Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Kılavuz” hakkında Türkiye Biyoetik Derneği'nin görüşü

Giriş

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2015 yılında “Türkiye Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)” ismiyle bir plan hazırlamış, plan 18 Haziran 2015'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.^a Eylem Planı'nın amacının, “Biyoteknoloji alanında Ar-Ge ve yenilik ekosistemi kapasitesini geliştirerek ülkemizi teknoloji geliştirebilen, yenilikçi, katma değeri yüksek ve küresel rekabete uygun ürünler üretebilen çekim merkezi haline getirmek” olduğu belirtilmektedir.^b Hızlı gelişen alanlar arasında gösterilmekte olan biyoteknolojinin, “yeni imkânlar sunmasının yanında çevresel ve etik boyutlarına da dikkat çekilmekte”, konunun etik boyutu yapılan analizlerde;

- Sağlık Biyoteknolojisi açısından zayıf yönlerden biri olarak: “Biyoetik kavramı ve tanımındaki eksiklikler, biyoteknolojinin öneminin kamuoyu tarafından yeterince anlaşılmamış olması, Türkiye'ye teknoloji transferi/ know-how aktarımının yeterli olmaması”
- Endüstriyel Biyoteknoloji açısından zayıf yönlerden biri olarak: “Biyoteknolojinin endüstriyel kullanım ve etik yönlerine kamuoyunun fazla ilgisi göstermemesi”
- Tarımsal Biyoteknoloji açısından “tehditler” başlığı altında: “Gıda-güvenliği ve güvenilirliği, biyogüvenlik, biyoekonomi ile biyoetik gibi kavramların tanım ve algı eksikliklerinin bulunması”

biçiminde ifade edilerek, “zayıf yön” ve “tehdit” hanelerine yerleştirilmiştir. Bu durum saptamasına dayanarak Plan'ın alt amaçlarından biri “etik kurallara uyan bir sağlık biyoteknolojisi sektörü oluşturmak” biçiminde tanımlanmış, “Sağlık Bakanlığı bünyesinde bir Biyoetik Kurulu kurmak” bu amaca yönelik eylemlerden biri olarak Plan'da yer almıştır. Kurul etik ilkeleri ve yasal düzenleme önerileri hazırlayacaktır:

“Biyoetik Kurulu'nun, Üniversiteler ve diğer paydaşlarla işbirliği içinde yürüteceği çalışmalarla; uluslararası etik kılavuz ve standartların ve iyi uygulama örneklerinin incelenerek uluslararası standartlarla uyumlu etik prensiplerin tanımlanması ve uygulanması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve yapılan çalışmalar hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi sağlanacaktır.”^b

Özetle; politika-yapıcılar, Türkiye'yi Biyoteknoloji alanında “küresel rekabete uygun ürünler üreten” bir ülke haline getirmeyi hedeflemiş, bu hedefle uyumlu çalışmaların belli etik değerlerini gözetmesine katkıda bulunmak için ulusal çapta bir Biyoetik Kurulu oluşturulmasına karar verilmiştir. Kurul'un tarihi arkaplanı ve kendisinden beklenen işlev böyle özetlenebilir.

Ancak Sağlık Bakanlığı'nın web sayfasında 27 Kasım 2015 tarihinde yayınlanan ve söz konusu Plan'a dayandırılan “Biyoetik Kurulu Yapısı ile Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Kılavuz” Kurulun yapı, işleyiş ve işlevleri konusunda eleştirel bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gerçekleşen teknolojik değişimler, teknolojinin bilimle özdeş tutulmasına, hatta yaşama olan doğrudan etkileri ile teknolojinin mutlaklaştırılmasına, teknolojiye sahip olanın bilgiye, güce sahip olmasına zemin hazırlamıştır. Dünya ekonomik sistemlerine olan etkisiyle teknolojinin olanaklarından yararlanma gereksinimi tüketimi hızlandırmakta, hatta tüketimin özgürlükle özdeşleştirilmesi düşüncesine neden olabilmektedir. Teknolojiye sahip olma ve kullanma ayrıcalığının yarattığı erk, teknolojinin, erke sahip olanların çıkarları doğrultusunda kullanılmasına, “ilerleme” söylemi ile

^a <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150627-15.htm>

^b <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/bilim-sanayi-ve-teknoloji-bakanliginin-alti-strateji-belgesi-resmi-gazetede-yayimlanarak-yururluge-girdi/2084>

teknolojinin yarattığı hasarın göz ardı edilebilmesine olanak tanımaktadır. Eylem Planı da genel olarak ele alındığında, rekabeti ve katma değeri önceleyen bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir.

Değerlendirmenin diğer kavramı olan ve Kılavuzun girişinde hatalı biçimde tanımlanan biyoetik ise, Warren Thomas Reich tarafından Encyclopedia of Bioethics'te “moral bakış, kararlar, yönetim ve politikaları kapsayacak şekilde yaşam bilimlerinin ve sağlık bakımının moral boyutlarının sistematik çalışması, çeşitli etik metodolojilerin interdisipliner işletilmesi” olarak tanımlanmıştır. Tanımda da görüldüğü gibi kavram, insanı aşan tüm canlılığı kapsayan boyutuyla değer sorunlarının ele alınmasını ve bunun çok farklı disiplinleri etkilemesi nedeniyle zorunlu olarak interdisipliner bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca tanım, sağlık bakımını da kapsamına alarak tıp etiğini de içerdiğini ortaya koymaktadır. Böylece canlılık dünyasındaki her türlü iletişimin, etkileşimin ve uygulamanın yarattığı değer sorunları biyoetik kavramı içine girmektedir. Kavramın tıp etiğini aşan söz konusu boyutu kılavuzun ‘amaç’ başlıklı birinci maddesinde de ifade edilmektedir. Biyoetik Kurulu’nun da bu tanıma paralel olarak “sağlık bilimleri, yaşam bilimleri ve yeni sağlık politikalarının etik boyutlarını” ele alacağı belirtilmektedir. Ancak ‘Biyoetik’, ‘Biyoetik Kurulu’nun oluşumuna dayanak olan Eylem Planı’nda da kavrandığı üzere, sadece tıbbi uygulamalardan kaynaklanan değer sorunlarını değil, canlılarla ilgili tüm değer sorunlarını kapsayacak biçimde geniştir. Bu nedenle; **kavram doğru tanımlanmalı, Kurul’un işlevi Biyoetik’in doğru anlamıyla yeniden biçimlendirilmelidir.**

Biyoteknolojinin canlılık dünyasına ve canlılara müdahaleyi içermesinin yarattığı etik boyut ve ortaya koyduğu hızlı değişimin değer tartışmaları üzerindeki etkiyi de hızlandırması, konunun etik açıdan biran önce ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde Biyoteknoloji uygulamalarının yaratabileceği değer sorunlarını önlemek, oluşanlara yönelik olarak ise olanaklı en az değer harcayacak çözüm seçeneği üzerine görüş üretmek üzere özel amaçlı ulusal bir kurul oluşturulması düşüncesini Dernek olarak olumlu karşılıyoruz. Hızla gelişen ve çeşitlenen yeni teknolojiler dikkate alındığında **bu tür bir yapılanma gerekli ve değerlidir. Ayrıca biyoteknolojinin tüm canlılıkla ilintisi ve bu multidisipliner yaklaşımı yansıtabilmesi için söz konusu kurulun adının ‘Biyoetik Kurulu’ olarak belirlenmesinin de önemli olduğu düşünülmektedir.**

Bununla birlikte, Kurul’un oluşturulmasındaki temel saik olan ve Eylem Planı’nda “*Biyoteknoloji alanında Ar-Ge ve yenilik ekosistemi kapasitesini geliştirerek ülkemizi teknoloji geliştirebilen, yenilikçi, katma değeri yüksek ve küresel rekabete uygun ürünler üretebilen çekim merkezi haline getirmek*” biçiminde ifade edilen **iş dünyası merkezli anlayışın, Kurul’un işlevini gereği gibi yerine getirmesi önünde önemli bir düşünsel ve pratik engel oluşturacağını** öngörüyoruz. İnsan ve toplum sağlığıyla ilgili tüm politikalarda ve uygulamalarda olduğu gibi Biyoteknoloji alanındaki uygulamalar da, öncelikle “*katma değeri yüksek ve küresel rekabete uygunluk*” ölçütüyle değil, **insan ve toplum yararı dikkate alınarak belirlenmelidir.** Aynı anlayışla, Biyoteknoloji uygulamalarının yaratacağı değer sorunları da, insan ve toplum yararı, ayrıca bunların ayrılmaz parçası olarak **çevre sağlığı öncelenerek** ele alınmalıdır. Önceliğin kârlılığı, verimliliği, rekabeti artıracak uygulamalara / ürünlere verilmesi bu açıdan başlı başına bir sorun olduğu gibi, öncelik bu türden iş dünyası ölçütlerine verildiğinde etik açısından yapılacak değerlendirmeler ve önerilecek çözümler de kaçınılmaz olarak kısıtlı ve ister istemez iş dünyasının amaç ve kaygılarına odaklı olacaktır. **Oysa bu türden bir Kurul’un işlevi iş dünyasının yeni teknolojik ürünlerle katma değer sağlamasına yardımcı olmak değil, söz konusu uygulamaların yaratabileceği değer sorunlarını engellemek ya da birey ve toplum yararına çözmektir.**

Kılavuz girişinde yer alan “*Biyoetik Kurulu , ulusal ve uluslararası standartları takip ederek ilgili du zzenleyici kurumlara, ilgili yasaların gerektirdiklerine, başvuranlara ve topluma uygun olarak hareket etmek sorumluluğunu taşımaktadır*” ifadesi bu açıdan yetersizdir.

Ayrıca, Kurul’un değerlendirmelerini hangi etik değerlerini dikkate alarak yapacağı konusunda Kılavuz’da sadece “*Biyoetik Kurulu yaptığı incelemede temel etik ilkeleri göz önünde bulundurur.*” ifadesine yer verilmesi, **konuyla ilgili evrensel değerlere, temel hak ve özgürlüklere vurgu yapılmaması** bu konudaki kaygıyı artırmaktadır.

Bu nedenlerle Derneğimiz;

- Kurul'un, temel olarak insan ve toplum yararı ile çevre sağlığına hizmet edecek biçimde yeniden kurgulanmasını,
- Kurul'un amacının teknolojik üretimlerin "küresel rekabete", piyasanın taleplerine uygun olmasını sağlamak değil, biyoteknoloji alanındaki gelişmelerde doğabilecek etik sorunlarını engellemek, oluştuğunda ise temel hak ve özgürlükleri, toplum yararını öncelikle çözümü üretmek olduğunun açıkça vurgulanmasını,
- Yaşam hakkı, kişilik hakkı, sağlık hakkı başta olmak üzere insan haklarına, hasta haklarına, kişilik haklarından kaynaklanan birey özgürlüklerine ve özerkliğe saygı gösterme yükümlülüğüne, sağlık mesleklerinin meslek ahlakı kurallarına, ilgili uluslararası düzenlemelerle güvence altına alınan evrensel hak ve özgürlüklere özel olarak vurgu yapan bir değerlendirme yöntemi tanımlanmasını

önermektedir.

Etik değerlendirmeler, tüm bilimsel çalışmalar gibi özgürlük alanlarına gereksinim duyar. Bu nedenle, uluslararası metinler de dâhil olmak üzere, oluşturulacak kurulların özerk yapılanmaları olması gerektiğine her zaman vurgu yapılmakta ve bu yapılanmanın önemi belirtilmektedir. Ancak kılavuzda böylesi bir özerkliğin Biyoetik Kurulu'na sağlanmayacağı, kurulun Sağlık Bakanlığı nezdinde teşkil olunacağını ifadeyle ortaya konmaktadır. Kurulun bakanlık bürokratları ve UNESCO Biyoetik İhtisas Komitesi temsilcisi dışındaki üyelerinin nasıl tespit edileceği belirtilmediği için bu kişilerin de bakanlıkça atanacağı düşünülmektedir. Böylesi bir yapının etik değerlendirmenin gereksindiği özgürlüğü sağlayamayacağı da çok açıktır.

Kurulun özerkliğini ortadan kaldıran diğer özellik ise kurulun yapısı içindeki bürokrasiden gelen üyelerin niceliksel olarak çokluğudur. Böylesi bir yapılanma modeli kılavuzun 3.1 maddesindeki "Biyoetik Kurulu, görevlerinin tarafsızlığını etkileyebilecek tüm ön yargı ve etkilerden uzak durmaları sağlanacak şekilde oluşturulmalıdır" ifadesiyle çelişmektedir. Tüm bunların yanında kurulun kendine özgü sekretaryasının kurulmaması, bu bağlamda Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Klinik Daire Başkanlığı'na bağlı olması Kurulun özerkliğini olumsuz etkileyebilecek düzenleme olarak değerlendirilebilir. Oysa Kurulun kendine özgü sekretaryası olması başvuru sahipleri için de güven değerinin üretilmesine katkı sunabilecektir. Kılavuzun 'dokümantasyon ve arşivleme' başlıklı 11. bölümünde mahremiyetin önemsendiği algısının yaratılması için dosyalara ve arşive "sadece" idari personelin erişebileceği belirtilmiş olmakla beraber idari personel tanımlanmasının belirsizliği, güven değeri açısından gerekli olan gizliliği örseleyebilecektir. Bu da Kurula özgü sekretaryanın gerekliliğinin başka bir gerekçesi olarak değerlendirilebilir.

İnsan ve toplum yararının öncelenmesi doğal olarak tüm aşamalarda toplum katılımının sağlanmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, gerek Kurul'un oluşturulması sürecinde, gerekse de öngörülen çalışma biçiminde bu koşulun sağlanmadığı görülmektedir. Bu tür bir Kurul'un yapılandırılması sürecine, kendisinden beklenen işlevle uyumlu olarak, ilgili tüm tarafların katılımı beklenir. Ancak Biyoetik ve Tıp Etiği alanlarında ülke çapındaki **temel uzmanlık derneği olan Derneğimiz ile bu konuda iletişime geçilmemiş**, yanı sıra, izleyebildiğimiz kadarıyla üniversiteler, tıp fakültelerindeki Tıp Tarihi ve Etik anabilim dalları, meslek örgütleri, sağlık çalışanlarını temsil eden örgütler, hasta örgütleri gibi **tarafların katkıları alınmamıştır**. Kılavuz'un, dolayısıyla da Kurul'un yapılanmasının bu yönüyle eksikli tanımlandığını düşünüyoruz. Yukarıda sayılan taraflara Kurul'un öngörülen çalışma biçiminde tanımlanan 17 üye arasında da yer verilmemiştir. Diğer deyişle meslek örgütleri, sağlık çalışanlarını temsil eden örgütler, hasta örgütleri, hak temelli örgütler gibi **tarafların farklı çıkarlarını ve önerilerini dile getirebilecek örgütler Kurul içinde seslerini duyuramayacaktır**. Dernek olarak; Türkiye Biyoetik Derneği, Türk Tabipleri Birliği, Türk Dişhekimleri Birliği, Türk Eczacıları Birliği, Türk Veteriner Hekimleri Birliği, Türk Hemşireler Derneği, Hasta ve Yakınlarının Hakları ve benzeri hasta hakları derneklerinin Kurul'da temsil edilmesini öneriyoruz. Biyoetik alanında çalışarak görüş oluşturacak bir Kurul'da sadece bir Tıp Etiği uzmanına yer verilmiş olması uygun değildir. Kurul üyeleri arasında **Tıp**

Etiği uzmanlarının (ya da doktora eğitimi almış olanların) sayısının artırılması Kurul görüşlerinin etik açısından haklı çıkarılabilirliği açısından son derece önemlidir. Kurulda yer alan dört klinik dal uzmanının (*Kadın Hastalıkları ve Doğum, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Genel Cerrahi ve Psikiyatri*) hangi ölçütle belirlendiği, örneğin İç Hastalıkları, Anesteziyoloji ve Yoğun Bakım, Acil Tıp ve Enfeksiyon Hastalıkları gibi yüksek teknoloji kullanımına açık ve geniş kapsamlı klinik alanlarından üyelere de yer verilmediği açık değildir. Üye sayısının fazla artmaması gibi bir kaygı ile hareket ediliyorsa, **konuyla ilgili görülecek klinik dallarından uzmanlara, alanlarının uzmanlık dernekleri aracılığıyla ulaşılarak danışmanlık alınması** tercih edilebilir.

Biyoteknolojinin kullanıldığı ve etkilediği alanlar, genel kabul gören sağlık tanımı, sağlık kavramının bileşenleri ile kurula adını veren biyoetik kavramı bir bütün olarak ele alındığında, Kurulun üye yapısının söz konusu biyoetik kavramının geniş bakış açısını sağlayamayacağı görülmektedir. Biyoteknolojinin tarımsal ve endüstriyel üretimdeki payının artışı, dünyanın bioekonomi sürecine girmiş olması ile bu üretimlerin ve biyoteknoloji kullanımının canlılık üzerindeki etkileri, çevresel etkileri ve tüm bu uygulamaların insan sağlığında, insan varoluşunda yaratacağı değişimlerin değerler bağlamında ele alınabilmesi, bürokrasiden ve çoğunluğu tıp mensubu olan üyelere farklı yapılanma gereksinimi yaratmaktadır. Etik değerlendirmeye alınacak konuların nitelikli değerlendirilebilmesi amacıyla ziraat, çevre, gıda mühendisi, veteriner hekim, biyolog gibi teknik elemanlar yanında felsefe, sosyoloji, antropoloji gibi alanlardan sosyal bilimcilerin kurulda yer alması çalışmalara zenginlik katacaktır. Kurulun özgürlük iddiasında bulunabilmesi için de yönetimle iletişimi sağlayacak tek bir bürokrat dışındaki üyelerin alanların uzmanlık dernekleri, meslek odaları tarafından belirlenmesi uygun olacaktır. Tıp ağırlıklı üye yapısı ve sekreteryanın Klinik Araştırmalar Daire Başkanlığına bırakılması, kurulun Biyoetik Kurulu olarak değil, bir çeşit araştırma etik kurulu gibi görülmekte olduğu, sağlık alanında biyoteknoloji ürünleriyle ilgili etik değerlendirme yapacağı için de adının biyoetik olarak belirlendiği düşüncesini yaratmaktadır.

Eğitim

Biyoetik Kurulu üyelerinin almaları gereken eğitimden, *Kılavuzun 4.6. maddesinde sadece "Biyoetik Kurulu üyeleri, gerekli eğitimleri almalıdır."* ifadesiyle söz edilmektedir. Ancak kılavuzda zorunlu tutulanan ne eğitimi olduğu ve bu eğitimlerin kimler tarafından, hangi standartta verilmesi gerektiği gibi temel unsurlarının olmadığı dikkati çekmektedir. Bir etik kurulunda, hele ki ulusal çapta ve eşdeğeri bulunmayan bir etik kurulunda görev alacak üyelerin uygun biçimde etik çözümlere yapma ve görüş oluşturabilmeleri için, **bu amaca yönelik olarak yapılandırılmış belli bir eğitim almaları gerekir.** Ancak böyle bir eğitim sonrasında evrensel değerlerle haklı çıkarılabilen görüşler oluşturulabilir. Bu misyonu yerine getirecek bir eğitimin belli bir standartta, tarafsız ve bilimsel temellere dayanması için Derneğimiz bu konuda elinden geldiğince katkıda bulunmaya hazırdır.

Kurulun çalışma yöntemi

Görüş almak amacıyla yapılan başvuruları değerlendirmek Kurulun görevleri arasında sayılmakta ve 7.6 maddede yer almaktadır. Ancak bu maddede belirtilen başvuruyu kimin (gerçek kişi/tüzel kişi/idare) ve nasıl yapacağı hakkında hiçbir açıklayıcı bilgi olmaması bir eksiklik olarak karşımıza çıkmakta ve bu noktaların da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Benzer şekilde 8.1. maddede başvuruların zamanında ve belirlenen inceleme yöntemi doğrultusunda incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kılavuzda zaman ve inceleme yöntemi kavramları ile ilgili herhangi bir açıklayıcılık yer almadığı için neyin belirtilmek istendiği anlaşılamamaktadır. Alanlarının uzmanlarından oluşmuş özerk bir kurulun bir dosyayı nasıl inceleyeceğini kendisinin karar verebileceği, karar vermesi gerektiği, yükümlülük duyguları ile değerlendirmeyi makul bir sürede bitirecekleri ortada iken bu maddedeki ifade, yöntemin ve zamanlamanın sınırlanarak kurul üzerinde baskı oluşturulacağı kaygısı yaratmaktadır. Zamanın belirleneceğinin belirtilmesine karşın 9.1. maddede ise tartışma için yeterli zaman ayrılarak değerlendirme yapılmasıyla karar alınması gerektiğinin söylenmesi ise gözden kaçmış, ancak çelişki yaratan bir hata olarak değerlendirilmiştir.

Kurulun toplanmasının başkan veya başkan vekilinin isteği veya sekretaryanın talebine bağlı olduğu 5.4. maddesinde ifade edilmektedir. Oysa hızla gelişen ve tüm canlılığı etkileyen bir teknolojinin yarattığı ikilemleri ele alacak bir kurulun toplanmasını isteğe bağlı olmaktan kurtarmak, gereksinimleri karşılayacak sıklıkta düzenli toplantı yapmasını sağlamak gereklidir.

Etik değerlendirmenin nitelikli olabilmesi, genel kabul görebilmesi için oluşturulan argümanların değerle birlikte bilimsel bilgiye, veriye dayandırılarak temellendirilmesi gereklidir. Kurulun böylesi bir çalışma yapabilmesi için bilgiye ulaşımının sağlanabilmesi amacıyla kamu ve özel kurumlardan gerekli desteği görmesinin sağlanması ve yasal bağlayıcılığı sağlayabilmesi için bu durumun kılavuzda belirtilmesi uygun olacaktır.

Kurul kararının oluşturulması

Etik değerlendirme yapma yükümlülüğü ile yaşanacak değer çatışmalarına çözüm önerisi oluşturma ödevi olan Biyoetik Kurulu'nun doğası gereği danışma organı olma konumu söz konusudur. Bu doğal yaklaşım Kurulun görev ve yetkilerinin belirtildiği kılavuzun 7. bölümünde de tavsiye kararı vermek, görüş bildirmek gibi ifadelerle açıkça ortaya konmaktadır. Kılavuz'da Kurul'un değerlendirme yönteminin "karar alma" biçiminde olduğu belirtilmektedir. Etik kurulları hukuki değerlendirme yapan kurullardan farklı olarak, 'karar almak' yerine 'görüş' oluştururlar. Buradaki amaç, Kurul üyeleri içinde dile getirilen farklı görüşlerin gerekçeleriyle ifade edilebilmesi ve böylece danışmanlık verilen mercilere konunun farklı boyutlarının gösterilerek daha duyarlı ve özenli kararlar alınmasının sağlanmasıdır. Danışma organı yapısı ile etik değerlendirme yapan bir kurulun, icracı bir organ olmaması nedeniyle çoğunluğa dayanan karar alma zorunluluğu yerine, değer çatışmasının çözümü için belli bir modelleme üzerinde ortaklaşmaya, ortaklaşmadığı durumlarda da ortaya çıkan farklı modelleri içeren sonucun iletildiği bir işleyiş mekanizmasına sahip olmasının, etiğin doğasına daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle Derneğimiz, Kurul'un **değerlendirme yönteminin "görüş oluşturma" biçiminde yeniden tanımlanmasını, oylama ile görüş oluşturulmamasını önermektedir.**

Sonuç

Etik değerlendirmelerin bütünü yakalayabilmesi için değeri merkeze olarak gerçekleştirilmesi, şu anda var olan koşulları verili olarak kabul edip değerlendirmeye bu koşullardan başlamaması gerekliliği ve ancak bu yaklaşımla değerlendirmenin niteliğinin artırılabilmesi ve gerçekçi çözüm önerilerinin ortaya konabileceği alanın genel kabulüdür. Sonuç olarak bu gerçeklikler göz önüne alınarak, yeni bir teknolojinin yaratabileceği değer kayıplarının en aza indirilebilmesi, yaşanabilecek etik ikilemlerin çözümlenebilmesi için etik değerlendirmenin gerçekleştirilebilmesi amacıyla olumlu bir girişim olan Biyoetik Kurulu kurma çalışmalarının ve bu Kurulun çalışma ilkelerinin oluşturulabilmesi için yayınlanan kılavuzun gereksinimleri karşılayacak şekilde hayata geçirilmesi önemlidir. Bu nedenle yayınlanmış olan kılavuz eleştiriler doğrultusunda tekrar ele alınarak evrensel etik ilkelere göre, canlılık, insan ve toplumu merkeze alan anlayışla yenilenmeli ve bu aşamada da alanın uzmanlık örgütlerini çalışmalara katarak ortaklaşmanın zemini hazırlanmalıdır.